

Raymond Tallis

De vinger

*De mens en zijn wereld verklaard
aan de hand van de wijsvinger*

Vertaling door Maaïke Post

J.M. MEULENHOFF

Oorspronkelijke titel *Michelangelo's Finger*

Copyright © 2010 Raymond Tallis

Copyright Nederlandse vertaling © 2010 Maaïke Post en

J.M. Meulenhoff bv, Amsterdam

Vormgeving omslag Zeno

Vormgeving binnenwerk Steven Boland

Foto achterzijde omslag Theresa Tallis

www.meulenhoff.nl

ISBN 978 90 290 8628 8 / NUR 730, 740

*Voor Edna Turnberg (die altijd snapt waar ik op doel), uit liefde,
bewondering en dankbaarheid dat ze zo'n geweldige vriendin is.*

Inhoud

Voorwoord	9
1 Wijzen, hoe doe je dat? Een handleiding voor marsmannetjes	18
2 Hoe word je wijzer?	32
3 Kunnen dieren wijzen?	52
4 Mensen die niet wijzen	66
5 De wereld vangen in taal	76
6 Wijzen en macht	100
7 Hulpmiddelen en remplaçanten	114
8 Het transcendente dier: wijzen en het onbekende	127
Dankbetuiging	153
Noten	155
Register	166

Voorwoord

Als we nadenken over wat voor soort wezens wij mensen eigenlijk zijn, onderschatten we vaak het belang van allerlei kleinigheden. Als een klein verschil op den duur maar vaak genoeg tot van alles en nog wat leidt, kan dat grote gevolgen hebben. Het feit dat wij onze wijsvinger onafhankelijk van onze hand en onze andere vingers kunnen bewegen is zo'n klein en gemakkelijk over het hoofd gezien detail dat grote gevolgen heeft gehad. Soms hebben we geniale denkers nodig om ons daarop te wijzen. Michelangelo was zo'n denker, al dacht hij meestal met een verfkwast en een beitel en niet met een pen in zijn hand. *De schepping van de mens*, een van zijn fresco's op het plafond van de Sixtijnse Kapel te Rome, is een van de bekendste beelden uit de westerse kunst waarop de allerbelangrijkste gebeurtenis in de geschiedenis van het universum staat afgebeeld, als je het verhaal mag geloven. Ja, God had het erg druk in die tijd. Binnen vijf dagen had hij de woeste leegte weten op te vullen, bevolen dat er licht was waardoor de dagen en nachten keurig van elkaar werden gescheiden, hij had het water van het land en de hemel van de aarde gescheiden, planten tevoorschijn geroepen en levende wezens en de zon, de maan en de sterren, en hun opgedragen te doen wat hun te doen stond. Af en toe had hij geconstateerd dat het resultaat er mocht zijn, of althans goed genoeg was voor Hem om het goed te kunnen noemen. Maar dan komt het hoogtepunt, beschreven in Genesis 1:27, God levert aan het einde van de zesde dag als kroon op zijn scheppingswerk zijn meesterstuk af en schept de

mens naar zijn evenbeeld. En dat nu wordt door Michelangelo afgebeeld op het plafond van de Sixtijnse Kapel.

Midden in de schildering zien we twee vingers die elkaar net niet aanraken: de wijsvinger van Gods rechterhand en de wijsvinger van Adams linkerhand. Dit wonderbaarlijke fresco kan op allerlei manieren worden geïnterpreteerd. We kunnen het zien als Gods uitgestrekte rechterhand die een vonk van het leven in Hemzelf doorgeeft aan Adam die zijn linkerhand uitstrekt, gespiegeld aan die van de Schepper. Via zijn gestrekte wijsvinger geeft God zijn geest aan Adam, en daarmee aan de mensheid. Het beeld wijkt enigszins af van het gedetailleerde verslag van de schepping van Adam in Genesis 2:7, 'Toen maakte God, de HEER, de mens. Hij vormde hem uit stof, uit aarde, en blies hem levensadem in zijn neus. Zo werd de mens een levend wezen.' Als we dit als de schepping zien, zou Michelangelo's fresco het moment kunnen afbeelden na de scheiding van mens en God, en aldus de Schepper op het hoogtepunt van zijn schepping tonen. De wijsvingers zijn dan het laatste punt waarop God en Adam van elkaar worden gescheiden: een intens tragisch moment wanneer je bedenkt wat er in Genesis 3 gebeurt als God wordt verraden door het enige levende wezen dat hij naar zijn evenbeeld heeft geschapen.

Toch verklaart dit niet waarom juist de wijsvinger hier zo centraal staat. Dat was niet zomaar een zotte inval. De bekendste en meest eerbiedwaardige katholieke hymne, die alleen bij bijzonder belangrijke gebeurtenissen wordt gezongen, zoals de verkiezing van een paus, en al 700 jaar oud was toen Michelangelo zijn verfkwast hanteerde in de Sixtijnse Kapel, luidt 'Veni Creator Spiritus' (Kom Schepper, Geest). In deze hymne wordt de Heilige Geest 'de vinger van 's Vaders rechterhand' genoemd, en dan gaat het over de wijsvinger. Er lijkt een zwaar symbolische relatie te bestaan tussen deze vinger en de bijzondere aard van de mens, die in de judeo-christelijke traditie wordt gezien als het enige wezen dat naar Gods evenbeeld is geschapen. Waarom is dat zo?

autisme zijn, een stoornis die inwerkt op de taal, het gedrag en alle aspecten van sociale interactie en die een gevolg lijkt te zijn van een gebrekkig zelfbewustzijn en besef dat anderen ook een ego hebben. Autisme wordt in hoofdstuk 4 besproken.

Wijzen wordt vaak gezien als een brug tussen het voortalige en het talige stadium van de mens. We moeten een beetje voorzichtig zijn met deze aanname, omdat als gezegd de stelling dat effectief wijzen ‘natuurlijk’ is, slecht te onderbouwen valt. Bovendien leg je met wijzen alleen geen relatie tussen woorden en wat er zich in de wereld bevindt. De beperkte mate waarin je iemand de naam van iets kunt leren door ernaar te wijzen of een ‘ostensieve definitie’ te geven, maakt duidelijk hoe uitzonderlijk taal eigenlijk is. Daarover gaat hoofdstuk 5, dat ingaat op de filosofie van taal die volgens sommigen nogal taai is, maar naar ik hoop wel de moeite waard. In hoofdstuk 6 krijgt de lezer enig respijt. Ik beschrijf een aantal dingen die je met een wijsvinger kunt doen en die al dan niet direct samenhangen met wijzen. Bovendien worden enkele voorbeelden gegeven van het gebruik van de gestrekte wijsvinger dat verdergaat dan het declaratieve wijsgebaar waarmee we een ander attenderen op iets wat hem ontgaat, maar wat hij wel moet weten. Als we anderen ergens op wijzen, verhogen we ook hun zelfbewustzijn, maar dat gebeurt niet altijd neutraal of goedbedoelend. De vraag waarom wijzen zo onbeleefd is en hoe het kan dat wijzen ook macht geeft, raakt aan de kern van het wezen van de mens. Hoofdstuk 7 gaat over wijzen met hulpmiddelen: met de protheses en prothetische verlengstukken van de wijsvinger die de mens heeft gefabriceerd om nog effectiever te kunnen wijzen met en zelfs zonder wijsvinger. ‘De wijzer’ heeft talloze gedaante-verwisselingen ondergaan en het feit dat een wijsgebaar ook nog eens vertaald is in een op zichzelf staande (weg)wijzer is helemaal verbijsterend. Het laat zien hoe wij van een anonieme groep mensen een cognitieve gemeenschap weten te maken.

In het laatste hoofdstuk wordt de filosofie achter *De vinger* verklaard. Wijzen is een manier om een transcendente wereld –